

Bozor iqtisodiyoti: Nazariy asoslari, islohoti va O'zbekiston tajribasi**Abirov Ruxshod Ashirovich**

Annotatsiya: Ushbu ilmiy tezisdagi bozor iqtisodiyoti tushunchasi, uning nazariy poydevori hamda O'zbekiston Respublikasida bozor munosabatlarini shakllantirish va mustahkamlashga doir islohotlar tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida klassik iqtisodiy nazariyalar asosida bozor tizimining afzalliklari va mavjud muammolari ko'rib chiqilib, zamonaviy texnologiyalar va raqamli iqtisodiyot sharoitida ushbu modelni takomillashtirish istiqbollari yoritiladi. O'zbekiston tajribasi misolida bozor iqtisodiyotining transformatsion jarayonlari, erishilgan yutuqlar va mavjud to'siqlar tahlil qilinib, ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: Bozor iqtisodiyoti, iqtisodiy islohotlar, O'zbekiston tajribasi, raqamli iqtisodiyot, klassik iqtisodiy nazariya, erkin raqobat, xususiy mulk, iqtisodiy rivojlanish, transformatsion jarayonlar.

1. Kirish

Bozor iqtisodiyoti — bu xususiy mulkchilik, erkin narxlar, erkin raqobat va cheklangan davlat aralashuviga asoslangan iqtisodiy modeldir. Ushbu tizim nafaqat iqtisodiy o'sish, balki resurslardan samarali foydalanish, innovatsion faoliyatni kuchaytirish va tadbirkorlikni rag'batlantirish imkonini beradi. Rivojlangan davlatlarning iqtisodiy yuksalishidagi asosiy omillardan biri — bozor iqtisodiyoti mexanizmlarining

mukammal joriy etilishi bilan bog'liq. O'zbekiston ham mustaqillikdan so'ng bu tizimga bosqichma-bosqich o'tishni boshlagan.

2. Bozor iqtisodiyotining nazariy asoslari.

Bozor iqtisodiyoti nazariyasi XVIII asrda paydo bo'lgan klassik iqtisodiy maktab vakillari tomonidan ishlab chiqilgan. Adam Smit o'zining mashhur "Millat boyligi" asarida "ko'rinmas qo'l" g'oyasini ilgari surib, iqtisodiy erkinlik orqali muvozanat vujudga kelishini asoslagan. D. Rikardo va J.B. Saylar mehnat qiymati, komparativ ustunlik va taklif yaratadi degan g'oyalarni ilgari surdilar. XX asrda esa F. Hayek va M. Fridman tomonidan davlat aralashuvini cheklash va monetar siyosatni optimallashtirish orqali bozor muvozanatini ta'minlash nazariyasi ilgari surildi. Bozor iqtisodiyoti bugungi kunda ushbu nazariy asoslar bilan mustahkamlanmoqda.

3. Bozor iqtisodiyotining afzalliklari va muammolari.

Bozor iqtisodiyotining ustunliklari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Resurslardan samarali foydalanish;
- Iste'molchilar va ishlab chiqaruvchilar erkinligining ta'minlanishi;
- Raqobat muhiti orqali sifatning oshishi;
- Innovatsiyalar va texnologik taraqqiyotga rag'bat.

Biroq bu tizim muayyan kamchiliklardan holi emas:

- Ijtimoiy tengsizlikning kuchayishi;
- Monopoliyalar shakllanishi;
- Raqobatning buzilishi va narx manipulyatsiyasi;
- Iqtisodiy inqirozlarga yuqori sezuvchanlik;
- Ekologik muvozanat buzilishi.

Shu sababli davlat tomonidan soliq, subsidiyalar, ekologik me'yorlar kabi vositalar orqali bozorni muvozanatlash zarur.

4. O'zbekistonda bozor iqtisodiyotiga o'tish bosqichlari

O'zbekiston bozor iqtisodiyotiga o'tishni mustaqillikdan so'ng boshladi. 2017 yildan boshlab islohotlar chuqurlashtirilib, quyidagi yo'nalishlarda o'zgarishlar amalga oshirildi:

- Valyuta siyosatining liberallasuvi;
- Soliq tizimining soddalashtirilishi;
- Xususiy mulk va tadbirkorlik himoyasi;
- Bank-moliya tizimining ochiqligi va raqamlashtirilishi;
- Erkin iqtisodiy zonalarining tashkil etilishi.

Bu jarayonlarda xalqaro tajribaga tayanilgan holda muvozanatli yondashuv asosida iqtisodiy o'sish va investitsion muhit yaxshilandi.

5. Raqamli iqtisodiyot va bozor munosabatlari.

Zamonaviy bozor iqtisodiyotida raqamli texnologiyalar hal qiluvchi rol o'ynaydi. Elektron tijorat, onlayn moliyaviy xizmatlar, big data va sun'iy intellekt texnologiyalari orqali iqtisodiy faoliyat yangi bosqichga ko'tarildi. O'zbekiston ham bu yo'nalishda sezilarli natijalarga erishmoqda:

- “E-ijro”, “Soliq mobil ilova”, “Humo” va “Click” kabi raqamli xizmatlar;
- Davlat xaridlari ochiqligini ta'minlovchi platformalar;
- Raqamli bank xizmatlari va masofaviy kontraktatsiya.

Bu tizimlar orqali bozor shaffofligi, samaradorlik va ishonchlilik oshmoqda.

6. Xulosa va ilmiy-amaliy tavsiyalar.

Bozor iqtisodiyoti O'zbekiston uchun barqaror rivojlanish va global raqobatda ishtirok etishning muhim omilidir. Bu tizimni yanada takomillashtirish uchun quyidagilarni tavsiya qilamiz:

1. Raqobatni himoyalovchi mustaqil institutlarni kuchaytirish;
2. Ijtimoiy himoya tizimini yanada adolatli va inklyuziv qilish;
3. Kichik va o'rta biznes subyektlariga moliyaviy va konsultativ yordamlarni kengaytirish;
4. Ta'lim va inson kapitaliga sarmoyalarni ko'paytirish;
5. Ekologik va raqamli iqtisodiy me'yorlarni huquqiy asosda belgilash.

Bozor iqtisodiyotining muvaffaqiyatli ishlashi mamlakatda ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni ta'minlaydi va milliy rivojlanish strategiyasining ajralmas qismidir.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Smit A. (1776). *Millat boyligi tabiati va sabablari haqida tadqiqot*. London: Methuen & Co., Ltd.
2. Rikardo D. (1817). *Iqtisodiy siyosat asoslari va soliq nazariyasi*. London: John Murray.
3. Fridman M. (1962). *Erkin tanlov*. University of Chicago Press.
4. Hayek F.A. (1944). *Erkinlik yo'li*. Routledge Press.
5. Krugman P., Obstfeld M. (2009). *Xalqaro iqtisodiyot: Nazariya va siyosat*. Pearson Education.
6. Qobilov N. (2020). *O'zbekistonda bozor iqtisodiyotining shakllanishi*. Toshkent: Iqtisodiyot.

7. Karimov I.A. (1995). *Bozor iqtisodiyotiga o'tish – taraqqiyot yo'li*. Toshkent: O'zbekiston.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, PF-4947, 2017-yil 7-fevral. www.lex.uz
9. Jahon banki (2023). *O'zbekiston iqtisodiy sharhi*. www.worldbank.org
10. Moliya vazirligi ma'lumotnomasi (2024). *Davlat byudjeti va iqtisodiy tahlillar*. www.mf.uz
11. Xalqaro Valyuta Jamg'armasi (IMF). (2022). *O'zbekiston iqtisodiy ko'rinishi*. www.imf.org
12. “Iqtisodiyot va ta'lim” jurnali. (2021–2024). Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti.
13. Nazarov Sh. (2023). *Raqamli iqtisodiyot va O'zbekistonning global integratsiyasi*. Toshkent: Innovatsiya.
14. Tashpolatov M. (2022). *Makroiqtisodiy barqarorlik va bozor mexanizmlari*. Fan va taraqqiyot nashriyoti.